

ETNOLOGIA ROMÂNEASCĂ ÎN PERSPECTIVĂ ISTORICĂ

Paul Petrescu

Institutul de cercetări etnologice și dialectologice

1. În 1966 apărea în revista de mare circulație internațională „Current Anthropology — A world journal of the Sciences of Man” (vol 7, no. 3), articolul *Folklore and Ethnography in Rumania* (p. 295—315), semnat de Octavian Buhociu, cu comentarii redacționale făcute de cunoscuți specialiști în etnografia și folclorul sud-est european: Linda Dégh (Bloomington, SUA), Milenko S. Filipović (Belgrad), Milovan Gavazzi (Zagreb). Articolul cuprindea o dare de seamă bogată, însoțită de o listă bibliografică de peste 350 titluri de lucrări românești de specialitate, iar comentatorii subliniau importanța științifică pentru domeniul general al etnografiei și folcloristicii europene a cunoașterii culturii populare românești precum și progresele înregistrate atunci de etnografia și folcloristica românească. Au trecut de atunci 15 ani; parcurgând bibliografia tipărită în 1966 se poate lesne observa că titlurile de atunci n-ar forma decât o mică parte, cam o cincime, dintr-o bibliografie întocmită la un nivel similar în anul 1981, degajindu-se astfel limpede remarcabilul progres al cercetărilor și tipăriturilor etnologice românești în ultimii 15 ani. Și nu este vorba numai de număr ci și de diversificarea preocupărilor etnologilor români, acoperind azi domenii aproape absente atunci, ca și de realizarea unui nivel de documentare și interpretare științifică superior.

2. Au mai apărut de atunci încă două-trei sumare încercări de prezentare istorică a preocupărilor etnologice * românești, o istorie propriu-zisă a disciplinei, pe temeiurile științifice ale realității și scrisă cu competență, lipsind și azi. Dacă s-ar încumeta cineva s-o scrie, ar trebui să înceapă prin a spune că poate ar fi mai corect să se vorbească deocamdată despre o etnografie românească și nu despre etnologie, aceasta implicând nu numai o extindere a cercetărilor mult dincolo de hotarele țării, ci și o abordare teoretică mai cuprinzătoare, depășind descriptivismul inerent unei anume faze a etnografiei românești după cel de-al doilea război mondial mai ales, când s-a pus problema unei cercetări de „urgență” sau de „salvare” pentru a înregistra cât mai rapid și mai corect faptele etno-

* Este inutil să reîncepem interminabila dispută terminologică (etnologie-etnografie-folclor-artă populară, apoi etnologie-antropologie culturală, și numeroasele „ramuri” ale științelor etnologice mereu rebotezate — vezi Etnosociologie și Socioetnologie) pentru care cititorul, cu folos netăgăduit, va putea parcurge paginile scrise de R. Vulcănescu în *Introducere în Etnologie*, București, 1980. În ce privește conținutul, toată lumea este de acord că este vorba de cercetarea „culturii populare” sub toate aspectele acestea în devenire istorică. Despre aceasta ne vom ocupa în aceste pagini, cu observația că vom insista mai puțin asupra folcloristicii.

grafice care dispar cu repeziciune, ca urmare a marilor schimbări petrecute în viața poporului român, odată cu masiva industrializare, urbanizare și cooperativizare a agriculturii. Aceasta nu înseamnă că în domeniul cercetării culturii populare românești nu s-au încercat teoretizări „etnologice”, dacă n-ar fi să amintim decît cîteva dintre lucrările lui B. P. Hasden care pot fi considerate ca atare la nivelul științelor etnologice europene ale epocii. Dar, încă o dată, această distincție ține de o anumită perioadă a dezvoltării disciplinei și poate și de o anumită tradiție și obișnuință chiar în materie. Dacă ar fi să înregistrăm utilizări timpurii ale termenului de „etnologie” la noi, am putea cita teza de doctorat, la Universitatea din Leipzig, a unei moldovence, Lucreția Panaitescu, intitulată *Zur Ethnologie der heutigen Rumänen*, susținută în 1879, probabil prima teză de doctorat în disciplina noastră, avînd ca autoare o femeie.

3. Este greu să precizăm care este momentul constituirii în țara noastră a unei discipline independente, practică de etnografi profesioniști într-un cadru instituționalizat. Probabil că unul din momente poate fi acela din 1911 cînd George Vălsan ține o conferință la Berlin despre obiectul etnografiei, conferință publicată un an mai tîrziu cu titlul semnificativ pentru situația etnografiei în țara noastră, *O știință nouă: Etnografia*, precizînd raporturile dintre etnografie și istorie, dintre etnografie, artă populară și folclor, subliniînd necesitatea studiilor comparative întru definirea „caracteristicilor etnice” și afirmînd necesitatea studierii etnografice a tuturor popoarelor. Vălsan vedea etnografia depășind stadiul descrierii fenomenelor, înțelegînd deci disciplina noastră ca avînd atribuțiile ce se conferă azi etnologiei. Cam în acea epocă, primele două decenii ale secolului al XX-lea, vîd lumina tiparului o seamă de lucrări de etnografie și folclor, multe din ele stimulate și de hotărîrea Academiei Române de a publica o importantă colecție, *Din viața poporului român*, începută în 1900 și continuată pînă în 1931, constituînd un cadru organizat pentru numeroasele preocupări etnografice și folcloristice din ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, cînd și-au publicat lucrările Simion Florea Marianu, Tudor Pamfile, Lazăr Șăineanu, Artur Gorovei și alții.

4. Preocupările etnografice sînt încă cu mult mai vechi în țara noastră dacă vom lua în seamă numeroasele notații cu privire la modul de viață al românilor și la manifestările artistice populare pe care le putem afla în scrierile unor autori de cele mai diferite orientări. În oricare din încercările de pînă acum cu privire la istoricul disciplinei, începutul se face cu spătarul Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir. Firește că se poate merge cu mult mai departe și să se extragă informații despre antecesorii noștri pe teritoriul carpato-danubian-pontic, de la Herodot în *Istoriile* sale din sec. al V-lea î.e.n., de la Xenofon, de la Diodor din Sicilia, de la Strabon și Pliniu cel Bătrîn, apoi, cam peste un mileniu, din scrierile bizantine (Ducas, sec. XIV; Laonic Chalcocondyl, sec. XV, care scria de pildă că „dacii (n.n., românii, adică) au un grai asemănător cu al italienilor... se aseamănă cu italienii și în altele privințe și în întocmirea traiului de toate zilele”¹. Se mai pot lua în seamă și numeroasele relatări ale unor călători

¹ Laonic Chalcocondyl, *Expuneri istorice*, ediția V. Grecu, București, 1958, apud Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*, București, 1974, p. 191.

străini în țările române, unele dintre ele de cel mai mare interes, dar toate acestea constituie, după părerea noastră, informații foarte utile, provenind însă din surse extra-etnografice, constituind, de fapt, o categorie importantă a izvoarelor etnografiei. Ceea ce au scris însă spătarul Nicolae Milescu și Dimitrie Cantemir poate să fie considerat ca formind începuturile etnografiei și folcloristicii românești și, în același timp, o contribuție notabilă la etnologia generală, prin referirile la cultura și civilizația populară din Siberia, Mongolia, China (Milescu)² și din Orientul Apropiat, în principal Turcia (Cantemir)³. Preocupări etnografice nu puteau lipsi din operele istorice, lingvistice dar și de luminare a poporului român, ale reprezentanților Școlii ardelenne: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior. Generația pașoptiștilor continuă această preocupare întărită de avântul romantic și revoluționar al deșteptării popoarelor și de istorismul colorind tot mai puternic științele social-umaniste europene. Să notăm poziția atât de înaintată și de modernă în același timp, devansind cu mult istorismul „evenimental” al epocii, pe care o are Nicolae Bălcescu când scrie că „... instituțiile, industria, comerțul, cultura intelectuală și morală, obiceiurile și chipul de viață s-a trecut sub tăcere” de către istoria practică atunci în mod curent. Simion Bărnuțiu, George Barițiu, M. Kogălniceanu, I. Eliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Ion Ghica, au avut preocupări directe de etnografie și folclor, ambele ajutându-i în marele și patrioticul lor efort de definire a trăsăturilor noastre proprii ca popor, de lămurire și de afirmare a originii comune a românilor, pregătind marele act al unirii. Studiile unor economiști și ingineri agronomi ca Ion Ionescu de la Brad și, ceva mai târziu, P. S. Aurelian, au contribuit de asemenea la acumularea de informații etnografice cu privire la ocupațiile poporului român, în primul rând cu privire la agricultură, datele culese de ei fiind și astăzi elemente de referință. Cam în aceeași epocă se situează și manifestarea interesului lui Alexandru Odobescu pentru arta populară, alături de preocupările lui literare și arheologice. El a fost și organizatorul primei participări importante a artei populare românești la o expoziție internațională de anvergură, cum a fost expoziția universală de la Paris din 1867. Meșteșugurile și produsele de artă populară au stat și în atenția lui George Barițiu (1862), după cum expozițiile etnografice de la Moscova (1867) și cea universală de la Viena din 1873 au fost înregistrate în publicistica românească a epocii, pentru ultima făcându-se și o anume colecție de obiecte de artă populară românească.

5. Ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea cunosc activitatea cu totul deosebită a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu care prin chestionarele sale (1878, obiceiuri juridice, 1884, limba română cu numeroase referiri la cultura populară) a pus bazele cercetării etnografice românești la nivelul științei europene. Citeva alte studii ale lui Hașdeu ca *Originile agriculturii la români*, *Originile păstoriei la români* ca și cercetări asupra vestimentației și locuinței din România, sînt începuturi remarcabile ale cercetării domeniilor respective. Erudiția sa neobișnuită, procedeele moderne folosite de el (ancheta prin corespondență, chestionare redactate pe o anume tematică), me-

² Nicolae Milescu Spătarul, *Jurnal de călătorie în China*, ediție îngrijită de Corneliu Bărbulescu, București, 1956.

³ Adrian Fochi, *Dimitrie Cantemir, etnograf și folclorist*, în „Revista de Etnografie și Folclor” an IX, 1964, nr. 1, p. 77-102 și același an, nr. 2, p. 119-142.

toda comparativ-istorică utilizată, au făcut ca și astăzi lucrările sale să fie citite cu interes, iar unele să fie valorificate de-abia în vremea noastră⁴. Pe urmele lui, cu mijloace mai modeste, dar cu mare rivă pentru culegerea materialului, au mers Simion Florea Marianu, Theodor Burada, Tudor Pamfile.

6. Cam în acea vreme se manifestă interesul pentru grupurile românești de la sud de Dunăre, o direcție importantă a cercetării etnografice românești ce va da roade multiple până astăzi. Unul din cei ce au contribuit la cunoașterea aromânilor și a istroromânilor ca și a megleno-românilor, este Theodor Burada (1882, 1889, 1891), fiind precedat în această direcție de către Dimitrie Bolintineanu care își tipărește (1863) notele de călătorie făcute la românii din Macedonia, cu numeroase date statistice, în 1854. În aceeași epocă, sfârșitul secolului al XIX-lea, aromânii erau studiați și de către străini, între care Gustav Weigand a lăsat una dintre cele mai substanțiale cărți⁵. Interesul pentru etnografia românească în genere crește considerabil spre sfârșitul secolului, etnografii germani și austrieci publicând studii despre românii aflați în diferitele provincii ale fostului stat habsburgic⁶.

7. Tot spre sfârșitul secolului, aspecte etnografice importante sînt menționate într-o seamă de cărți scrise de medici, marcînd un moment distinct în stringerea de date etnografice, ce va fi continuat peste ani în practica monografică a școlii sociologice de la București. Numele doctorului Gh. Crăniceanu ca și cele ale lui N. Manolescu și Charles Langier, trebuie menționate.

8. Cu aceasta ne apropiem de acel moment, evocat deja, al conferinței lui George Vălsan, cînd se poate spune că etnografia românească prinsese a lua ființă. Contribuțiile, firește, sînt mult mai numeroase decît cele, pe care succint, le-am trecut în revistă. Înainte de 1900 se înregistrase și aportul lui Mihai Eminescu (1880—1882) care publicase „studii de etnologie” sau „materialuri etnologice”, fiind și el preocupat ca toată intelctualitatea românească, de aspectele culturii populare. Dar după 1900 se înregistrează cîteva momente cu adevărat importante în evoluția etnografiei românești. Unul din acestea este cel de la 1906 cînd străduința neobosită a lui Al. Tzigara-Samurcaș, cultivat istoric de artă și om de gust, a dus la înființarea și dotarea cu clădire proprie, prin subscripție publică națională, a Muzeului național de artă, în care arta populară ocupa un loc eminent. Tot el organizează între 1909 și 1912 cîteva expoziții de artă populară de mare răsunet la Berlin, Amsterdam, Viena, Roma, München. În aceste prime decenii se exprimă necesitatea adoptării unor metode științifice în domeniul folcloristicii de către Ovidiu Densusianu, afirmîndu-se, în același timp, necesitatea conlucrării între filologie, etnografie și folclor. Din partea geografiei se produce un demers asemănător prin activitatea excepțională a lui Simion Mehedinți. Iată cum, încă de la începuturi, etnografia românească se va afla sub semnul colaborării între

⁴ Ovidiu Birlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, 1970.

⁵ Gustav Weigand, *Die Aromunen: Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk des sogenannten Makedo—Romanen oder Zinzaren*, Leipzig, 1895.

⁶ Raymund F. Kaindl, *Ethnographie und Folklore in der Bukowina*, A. Haberlandt și E. Kolbenheyer, Cernăuți, 1891.

multiple discipline în scopul studierii culturii populare. În aceeași vreme, marele Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Sextil Pușcariu, C. Rădulescu-Motru, includ etnografia și folclorul între preocupările lor.

9. Unirea, cea mare, din 1918, după primul război mondial, a pus probleme noi etnografiei românești. Lentă și îndelunga acumulare de material, vreme de aproape un secol, petrecută la momente și cu mijloace diferite, în toate cele trei țări românești, avea să dea acum, în condițiile creării unui stat românesc unificat, anumite roade, dar nu în măsura în care ne-am fi așteptat. Poate că la aceasta a contribuit și faptul că preocupările etnografice au figurat în „programul” de cercetare a numeroase personalități de prim rang ale culturii și științei românești, dar al căror interes dominant se afla în altă parte, istoria, filologia, geografia, economia, istoria artei, disputându-și forțele creatoare, timpul și posibilitățile materiale a celor pe care, foarte succint, i-am trecut în revistă. Așa se face că înaintarea etnografiei se face cu pași așa de mici, încît George Vâlsan, cel care pusese totuși bazele primei catedre de etnografie din România și care l-a ajutat pe Romulus Vuia (geograf) s-o obțină (Cluj, 1926), putea să scrie într-o broșură² mică dar plină de idei, apărută în 1927, conținînd conferința pe care o ținuse în 1911 la Berlin și despre care am amintit: „progresul etnografiei în România a fost alt de încet, încît, fără a face nici o schimbare esențială, am putut repeta aceeași conferință”. Trecuseră deci 16 ani, iar etnografia românească rămăsese, se pare, în același stadiu antebelic, organizarea cercetării întîrziind, amatorismul, entuziasmul și patriotic, continuînd la nivelul stringătorilor de material folcloric, cu toate importanțele sau divergentele contribuții aduse din partea unor specialiști de mare suprafață dar aparținînd unor specialități prea diverse. Se cerea acum o concentrare nu numai a eforturilor individuale de cercetare, dar și o organizare sistematică a cercetării într-o formă instituționalizată. Prima catedră de etnografie exista așadar la Cluj, cu titularul ei, Romulus Vuia. Cam în aceeași an ai deceniului al treilea al secolului al XX-lea, iau ființă cele trei importante catedre de la universitatea bucuresteană: Dialectologie și folclor — I. A. Candrea; Istoria literaturii române vechi și folclor — N. Cartoian; Istoria literaturii române moderne și folclor — D. Caracostea. Universitatea bucuresteană, cea mai importantă din țară, a văzut deci înființindu-se trei catedre în titulatura cărora figura *Folclorul* și care erau încredințate unor specialiști de marcă, dar nu și o catedră de etnografie, și așa va rămîne situația pînă astăzi. Cursuri de etnografie, parțiale, temporare, s-au ținut la Universitatea din București, dar, cu excepția celui ținut de Simion Mehedinți, nu s-au ridicat la nivelul care să justifice crearea unei catedre de etnografie. Aproape concomitent cu crearea celor trei catedre la care se preda și folclor, se organizează cele două mari arhive de folclor muzical: Arhiva fonogramică a Ministerului Cultelor și Artelor, sub conducerea lui G. Breazul (1928) și Arhiva de folclor a Societății compozitorilor români, sub conducerea lui C. Brăiloiu (1928). Iată cum strădanile folcloriștilor, literari și muzicali, s-au obiectivat în cinci centre, fără a socoti pe cele de la Iași și Cluj, puternice, organizate, capabile să producă cadre specializate care să ducă cercetarea mai departe.

² George Vâlsan, *O știință nouă: Etnografia*, Cluj, 1927.

Deceniul al treilea al secolului al XX-lea a înregistrat și apariția a patru importante lucrări de istoria artei populare românești, marcând începutul unei epoci de rodnice și sistematice cercetări a domeniului. Lucrările erau datorate lui Nicolae Iorga⁸, Al. Tzigara-Samurcaș⁹ și G. Oprescu¹⁰; ele demonstau, cu mijloacele specifice istoriei artei și arheologiei, rădăcinile străvechi ale artei populare românești, raportind variațiile ei manifestări la moștenirea nu numai daco-romană, ci și la straturile de cultură ale orizonturilor neolitice și ale epocii bronzului. Continuitatea istorică ilustrată cu exemple luate din domeniul arheologiei era completată cu un vast tablou de ordin comparatist în care arta populară românească era pusă în relație cu tradițiile artistice ale Europei, Orientului Mijlociu și ale stepelor eurasiatice. În deceniul următor vor avea loc și încercări de teoretizare a fenomenului de artă populară, cum a fost aceea a lui Al. Dima¹¹, după cum arta populară n-a lipsit, sub diverse aspecte, nici în Spațiul mioritic al lui Lucian Blaga.

Etnografia românească a deceniului trei este dominată de geografi, între care Simion Mehedinți, alături de George Vâlsan, este de departe cea mai reprezentativă figură. Studiile sale¹² constituie un aport important la dezvoltarea gândirii etnografice din țara noastră, iar activitatea sa este cu atât mai remarcabilă, cu cât a antrenat și o serie de elevi ai săi în cercetarea etnografică, între aceștia Vintilă Mihăilescu și Ion Conea aducând contribuții remarcabile în studierea mai ales a așezărilor, dar și a unor alte probleme de interes etnografic și de geografie istorică. Tot la București trebuie consemnată activitatea ieșită din comun a lui Tache Papahagi care ține cursuri de etnografie lingvistică, face cercetări etnolingvistice în Maramureș și Munții Apuseni și, mai ales, publică trei impresionante volume¹³ care au rămas până astăzi neegalate și care ar trebui continuate, întrucât Papahagi a lăsat Academiei R.S.R. un excepțional fond documentar de fotografii făcute pe tot cuprinsul României dintre cele două războaie precum și la toate grupurile de români și aromâni de la sud de Dunăre. La Cluj activitatea etnografică a fost începută de George Vâlsan care întemeiază, în 1922, și o Societate etnografică română, al cărei președinte devine și care, cum am amintit, sprijină înființarea catedrei de etnografie și numirea lui Romulus Vuia. În 1922 este organizat și Muzeul Etnografic al Transilvaniei al cărui director devine tot Romulus Vuia, pe lângă care lucrează Tiberiu Moraru, Ion Chelcea, Gh. Pavelescu, Lucia Apolzan, Elena Secoșan, cu contribuții remarcabile în deceniile care urmează, îmbogățind cunoașterea unor domenii ale etnografiei, în special a păstoritului. Cu toate acestea, etnografia românească, în deceniile trei și patru, nu este pe măsura noilor condiții create după primul

⁸ Nicolae Iorga, *L'art populaire en Roumanie, son caractère, ses rapports et son origine*, Paris, 1923.

⁹ Al. Tzigara-Samurcaș, *L'art du peuple roumain*, Geneva, 1925.

¹⁰ G. Oprescu, *Artă țărănească la Români*, București, 1922; același, *Peasant Art in Roumania*, Londra, 1929.

¹¹ Al. Dima, *Conceptul de artă populară și Aspecte ale artei populare sătești*, București, 1938.

¹² Simion Mehedinți, *Premise etnografice la istoria românilor*; același, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*, București, 1930; același, *Coordonate etnografice: Civilizația și cultura*, București, 1930.

¹³ Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, trei volume, București, 1928—1943.

război mondial, nu reușește să construiască un program de anvergură națională, cantonându-se prea adesea în studii zonale, limitate la anumite domenii, și nu reușește, de mirare, într-o țară cu un tezaur excepțional de cultură populară, să atragă nici tineretul studios și nici publicul larg.

Odată cu dezvoltarea tumultoasă, începînd cu deceniul al treilea, a Școlii sociologice de la București, etnografia românească trece printr-un con de umbră care va dăinui multe decenii după aceea. Campaniile monografice de la Goicea Mare (Dolj, 1925), Rușetu (Brăila, 1926), Nerej (Vrancea, 1927), Fundu Moldovei (Suceava, 1928), Drăguș (Făgăraș, 1929), Runcu (Gorj, 1930), Cornova (1931), Șanț (Năsăud, 1935), și celelalte zeci de campanii în satele din toate județele și din toate provinciile istorice ale României, campanii efectuate cu efective mari (zeci de specialiști), interdisciplinare, la care au fost atrași și sute de studenți, au atras atenția generală și, grație programului precis formulat, s-au impus în viața științifică românească și europeană, am spune chiar mondială, dacă ținem seamă și de ecoul stirnit în Statele Unite, Brazilia etc. În anii '20 și '30 se desfășoară cea mai amplă acțiune de cunoaștere științifică a satului românesc inițiată de Dimitrie Gusti și de o pleiadă de sociologi care vor da lucrări de referință, esențiale: H. H. Stahl, Traian Herseni, Anton Golopenția, Mircea Vulcănescu și multe alte nume care, de pe pozițiile sociologiei, vor lumina o seamă de aspecte etnografice. Odată cu crearea Muzeului Satului din București (1936) ei vor pune și bazele muzeologiei etnografice moderne românești, asigurînd țării noastre, pînă astăzi, o poziție dominantă pe scară mondială, în ultimele trei decenii luînd ființă în România nu mai puțin de 15 muzee și rezervații arhitectonice în aer liber. Impulsul inițial a fost cel din 1936. Acest impuls, pe planul general al etnografiei românești, a fost durabil, putînd fi sesizat peste decenii, pînă astăzi, nume cunoscute ale etnografiei românești din anii 50, 60, 70 și chiar 80 (Gh. Focșa, Lucia Apolzan, Cornel Irimie, Valer Butură, Elena Secoșan, Nicolae Dunăre, Vasile Caramelea, Paul H. Stahl, Paul Petrescu) fiind în descendența directă a Școlii sociologice de la București. Poate că această largă deschidere sociologică spre realitatea complexă a civilizației și culturii populare românești, teoretică și practică în același timp, explicînd viața satului dar și ilustrînd-o prin colecții muzeale, abordînd toate domeniile de bază ale etnografiei, de la așezări și arhitectură, la ocupații, artă populară, mentalitate colectivă și obiceiuri, poate că această rodnică efervescență cu rezultate palpabile concretizate în sute de studii și zeci de volume, a făcut să pălească steaua etnografiei românești interbelice, preponderent geografică ca proveniență a reprezentanților ei mai de seamă și orientată cu precădere spre cultura materială, tendință, iarăși, ce va continua și ea, simetric, peste decenii.

10. Pe acest fundal al unei mari acumulări de fapte etnografice și folclorice, desfășurată timp de o sută de ani, se produce după 1944 un important moment de instituționalizare a cercetării etnografice și folclorice. Odată cu începutul construirii societății socialiste, pe măsura creșterii continue a interesului, atenției și a grijii forurilor conducătoare pentru cunoașterea și valorificarea corespunzătoare a problemelor tradiției și evoluției culturii populare, s-a trecut la o nouă treaptă a muncii științifice în domeniul etnografiei și folclorului, implicînd eforturi organizatorice și materiale apreciabile, dar, mai ales, o nouă orientare a cercetării inte-

meiată pe concepția materialismului dialectic și istoric. Ca niciodată înainte, au fost înființate institute specializate în cercetarea culturii populare: Institutul de folclor ia ființă în aprilie 1949 trecind mai apoi treptat spre desfășurarea unei activități tot mai complexe, de la cercetarea preponderentă a folclorului muzical la investigarea literaturii populare și a coregrafiei populare, începând din 1950, apoi la conjugarea activității folcloristice cu cercetarea etnografică, din 1964 devenind Institutul de etnografie și folclor, iar în cele din urmă transformându-se, în 1974, în Institut de cercetări etnologice și dialectologice, incluzind și un sector de îndrumare a mișcării artistice de masă. Tot în anul 1949 ia ființă și Institutul de istoria artei, sub conducerea profesorului G. Opreșen, cel care scrisese cu două decenii înainte una din cele mai semnificative sinteze ale artei populare românești, Institut ce avea în structura sa organizatorică și o puternică secție de istoria artei populare în cadrul căreia au funcționat un timp (1962-1963) principalele cadre ale sectorului de etnografie înființat în 1954 la Institutul de arheologie, trecut apoi la Institutul de etnografie și folclor. Concomitent luau ființă centre sau secții de folclor și etnografie la filialele Academiei R.S.R. din Cluj și Iași, se reorganizau și se dezvoltau noi catedre de folclor la universități (București, Iași, Cluj, Timișoara, Sibiu), după cum se reorganizau și luau amploare o seamă de muzee de interes republican cum erau Muzeul Satului, remodelat din muzeu sociologic cum îl gîndiseră fondatorii (Dimitrie Gusti, H. H. Stahl și Victor Ion Popa) în muzeu etnografic, Muzeul de artă populară al R.S.R., Muzeul etnografic al Transilvaniei de la Cluj, Muzeul etnografic al Moldovei de la Iași, Muzeul Brukenthal și Muzeul tehnicii populare din Sibiu, Muzeul de istorie și etnografie de la Golești-Arges, Muzeul Banatului de la Timișoara și multe altele, concepute ca puternice baze regionale de cercetare etnografică.

În 1965 ia ființă o secție de etnografie, artă populară și folclor la Institutul de studii sud-est europene destinată să promoveze cercetările în amintitul spațiu geografic și istoric, ducînd deci mai departe acel puternic curent pornit, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, de cunoaștere a realităților etnografice balcanice unde se găseau numeroase grupe de români și aromâni prezentînd un deosebit interes din punct de vedere istoric, lingvistic, etnografic și folcloric.

Trebuie amintită și inițiativa Academiei R.S.R. de a organiza așa-numite „grupuri de cercetări complexe” cu misiunea de a studia anumite zone din țara noastră supuse unui rapid proces de transformare ca urmare a unor importante lucrări hidrotehnice, cum au fost cele de la Bicaz și Porțile de Fier, cele două grupe cu caracter interdisciplinar fiind înființate, prima în 1956, a doua în 1962, dînd la iveală, la diferite intervale, lucrări notabile cum sînt monografia complexă *Etnografia Văii Bistrița, zona Bicaz* (1973) și *Atlasul complex Porțile de Fier* (1972). Tot pe lângă Academia R.S.R. ființează din 1962 Comisia de antropologie și etnologie, reunind specialiști din diverse domenii ale celor două discipline, organizînd sesiuni și colocvii, asigurînd relațiile internaționale ale comunității antropologilor și etnologilor (etnografilor) români, publicînd o colecție de studii în seria „Bibliotheca Anthropologica et Ethnologica Romaniae” (din 1975 încoace au apărut două lucrări). Cercetări interdisciplinare, abordînd firește și probleme etnografice sînt întreprinse de Centrul de cerce-

tări antropologice și de catedra de antropologie culturală și socială de la Universitatea din București, coordonând stația-pilot de la Berevoești-Muscel.

17. Cercetările etnografice, orientate în principal către aspectele de artă populară, au devenit, începând din anul 1949, o activitate sistematică și planificată a sectorului de specialitate din cadrul Institutului de istoria artei. Secția de artă populară a acestui institut a întreprins o vastă muncă de descoperire și de documentare orientată în două direcții principale: una privind arhitectura populară, organizarea interiorului țărănesc și a mobilierului popular, alta analizând meșteșugurile artistice și portul popular, toate considerate, firește, în contextul lor istoric și social, ca aspecte etnografice importante ale culturii populare românești și a naționalităților conlocuitoare. Dealtfel la aceste activități, eşalonate pe durata unui sfert de veac, au participat și etnografi germani și maghiari de la filialele și centrele de la Cluj și Sibiu ale Academiei R.S.R. Aceste studii au îmbrățișat toate ramurile artei populare românești, aducându-se contribuții hotărâtoare la definirea caracterelor și la precizarea însușirilor artistice ale arhitecturii populare, ale țesăturilor decorative, ale creștăturilor în lemn, ceramicii, ale costumului, cusăturilor și broderiilor, ale prelucrării artistice a metalelor, ale picturii pe lemn și pe sticlă, ale broderiilor de pe obiectele de piele. Cercetări sistematice au fost efectuate aproape în toate zonele etnografice din toate provinciile istorice, o atenție deosebită fiind acordată acelor regiuni pentru care nu exista decât o documentare și informații insuficiente. Pentru prima oară s-au făcut studii de specialitate în numeroase zone a căror artă populară în particular și etnografie în general erau practic necunoscute și nu apăreau în sintezele sau prezentările pînă atunci încercate de N. Iorga, Al. Tzigara-Samurcaș sau G. Oprescu, cum erau zonele din sudul Olteniei și al Munteniei, cele din stepa Jijiei din nordul Moldovei și din Podișul Central Moldovenesc, din cîmpia de vest a Transilvaniei, din părțile muntoase și de cîmpie a Banatului, din Dobrogea. În cursul acestor cercetări s-a strîns un foarte bogat material documentar, de mare valoare științifică, precum și o mare cantitate de material ilustrativ, a cărui valoare sporește an de an, dat fiind faptul știut că arta noastră populară se află într-un proces complex și avansat de transformare, unele din ramurile sale tradiționale fiind sortite dispariției ca urmare a industrializării, urbanizării și cooperativizării agriculturii, implicînd profunde mutații mai ales în ordinea funcționalității obiectelor de artă populară și a celor implicate în tehnologii depășite istoricește. Acest material documentar include și o fototecă cuprinzînd circa 30 000 de fotografii și 80 000 de clișee, fixînd pentru posteritate aspecte ale tuturor manifestărilor de artă populară plastică, așa cum au fost ele surprinse și înregistrate de către cercetătorii Institutului de istoria artei în intervalul 1950—1975, și așa cum ele continuă a fi cercetate în cadrul noii structuri a aceluiași institut. Pe baza amplului material documentar rezultat din cercetarea bibliografică și de arhivă, dar mai ales din cercetările de teren, au fost publicate de către Institut ample lucrări *Arta populară românească* (1969), prezentînd pentru prima oară, după 1944, în literatura de specialitate, toate aspectele principale ale creației plastice populare, într-un volum masiv de 700 pagini cu 400 ilustrații, precum și două mono-

grafii zonale privind arta populară de pe valea Bistriței și din zonele Argeș și Muscel.

De-a lungul a mai bine de treizeci de ani de activitate planificată în domeniul cercetării culturii populare, singurul institut de profil din țară, Institutul de cercetări etnologice și dialectologice (fostul Institut de folclor, apoi de etnografie și folclor) a direcționat efortul principal al numeroșilor săi cercetători spre sistematizarea materialelor, foarte bogate, acumulate, precum și spre continuarea strîngerii de material etnografic și folcloric (literar, muzical, coregrafic) în vederea realizării unor mari corpusuri documentare: 1. Colecția Națională de Folclor incluzînd tipologia genurilor și speciilor folclorice literare se află, azi, într-un stadiu avansat de elaborare, numeroase volume, din cele aproape 40, fiind pregătite pentru publicare; 2. Colecția Națională de Folclor Muzical, avînd drept țel final prezentarea unitară a unei tipologii muzicale complete a tuturor genurilor folclorului muzical românesc, va cuprinde material reprezentativ selecționat din arhiva ICED (una din cele mai valoroase arhive de folclor din întreaga lume), pînă în prezent fiind elaborate 13 volume; 3. Atlasul etnografic al României, lucrare de o deosebită importanță științifică, poate fi privit, într-un sens, ca o lucrare de sinteză, concentrînd anume date privind cultura populară pe hărți unitare la scara întregii țări, în principal însă este, prin definiție, o lucrare de analiză și de înregistrare cartografică. El va fi un neprețuit instrument de lucru în vederea viitoarelor cercetări și sinteze. Hărțile proiectate a fi realizate și întrebările corespunzătoare au fost grupate în opt caiete-chestionare, fiecare din acestea fiind consacrat cîte unui din marile domenii ale culturii populare românești. Cele 1 216 întrebări care se pun în fiecare din cele aproape 600 de localități din întreaga țară, alcătuiesc rețeaua atlasului, se referă la așezări și gospodării, la locuință și la organizarea interiorului țărănesc, la ocupațiile principale și secundare precum și la mijloacele de transport și la alimentație, la meșteșuguri și la instalații tehnice, la domeniile artei populare, la portul popular, la obiceiurile legate de ciclul vieții omului și la cele legate de muncile tradiționale, la mitologia poporului român. Aflat în lucru de mai bine de zece ani, Atlasul etnografic al României, la aplicarea chestionarelor căruia au lucrat în principal membrii sectorului de etnografie al ICED-ului, dar și muzeografi-etnografi de la muzeele de etnografie și artă populare centrale și locale, a înregistrat aspectele variate ale culturii populare în două momente principale: 1900 și Astăzi (1975—1980), creînd posibilitatea de a discerne sensul evoluției, dinamica fenomenelor etnografice din țara noastră, relevînd, în același timp, marile transformări ce au loc în lumea satului românesc contemporan. Atlasul se află în faza importantă și dificilă a prelucrării imensului material documentar cules pe teren, conținut în cele peste 6 000 de chestionare, alcătuiind, ele însele, un inestimabil tezaur de informații, o veritabilă „fotografie” fidelă a realității etnografice românești, așa cum a putut fi ea înregistrată de cei 30 de specialiști etnografi ai ICED-ului, în momentul precis, pe scară istorică, al anilor 1975—1980, și care va fi de maxim interes științific pentru generațiile următoare de cercetători ai culturii populare românești. Acestea vor apela la atlas ca la principala sursă de informație cu privire la cultura populară tradițională românească și a naționalităților conlocuitoare, pentru

că atlasul etnografic al României este unul dintre foarte puținele atlase etnografice europene în care este înregistrată și cultura populară a grupelor etnice, alături de români fiind consemnați maghiarii, secuii, șvabii, sirbii, slovaci, rușii, ucrainenii, turcii, tătarii, pornind de la considerenții etnografici al aprecierii aportului cultural specific, chiar al naționalităților conlocuitoare foarte redus ca număr, și ilustrând justetea rezolvării problemei naționale în România. Atlasul va umple un gol resimțit în domeniul etnografiei românești, acela al lipsei unei documentări de felul celei ce, în alte țări din vestul și centrul continentului european, s-a păstrat în arhivele de multe ori seculare ale orașelor și satelor. Pe baza informațiilor conținute în chestionare și transpuse pe cele câteva sute de hărți etnografice ce vor constitui Atlasul etnografic al României, etnografii, antropologii culturali, istoricii, istoricii culturii și artei, sociologii, lingviștii din deceniile următoare vor putea purcede la alcătuirea sintezelor integratoare ce ne lipsesc astăzi. Locul culturii românești în lume va fi mai bine și mai precis definit. Caracterele dominante ale poporului român se vor contura mai limpede, după cum vor apărea mai clare legăturile noastre culturale cu popoarele din spațiul sud-est european, ca și cu cele romanice, înrudite, dar mai îndepărtate geograficește. Pașii teoretici și metodologici pe care în ultimii ani (1977—1980) i-a făcut atlasul au fost consemnați în „Buletinul AER” din care au ieșit pînă în prezent 9 numere, incluzînd hărțile geografice experimentale din Dobrogea (40 de hărți) și pe acelea referitoare la cultura populară din Bucovina (90 hărți), primele de acest fel din literatura românească de specialitate de pînă acum.

12. Tabloul cercetării etnografice din țara noastră nu ar fi complet dacă nu ar fi amintită activitatea excepțională depusă de numeroasele muzee de etnografie și artă populară care, lucru demn de subliniat, în cea mai mare parte sînt apărute pe harta țării în ultimele decenii. Munca etnografilor muzeografi, cu veche tradiție la noi, dacă amintim că Muzeul de artă populară al R.S.R. și-a sărbătorit acum cîțiva ani centenarul, s-a concretizat firește, în primul rînd, în bogatele colecții etnografice de nivel național, provincial, județean sau local (urban și rural), dar și în cercetarea științifică materializată în fișele de obiect și cataloage, precum și studii de deosebită valoare. Muzeele desfășoară și o rodnică activitate publicistică, aproape toate tipărind anuare sau culegeri de studii, contribuind în modul cel mai activ la aprofundarea problemelor etnografice, atît de numeroase, ale diferitelor zone ca și ale țării întregi. Sînt binecunoscute și peste hotare publicații cum sînt „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei” din Cluj, aflat la al 11-lea volum, „Cibinium” publicat de Muzeul Brukenthal în ediție bilingvă româno-germană, „Biha-rea” tipărită de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, „Tibiscus” publicat de Muzeul Banatului din Timișoara, „Buridava” tipărită de Muzeul județean Vâlcea, „Peuce” al Muzeului Deltei Dunării din Tulcea, „Apulum” al Muzeului Unirii din Alba Iulia, „Sargetia” din Deva, „Ziridava” din Arad, „Cumidava” din Brașov, ca și cele publicate de muzeele din Craiova, Satu Mare, Tirgu Mureș, Miercurea Ciuc, Tirgoviste, Slatina, Sfîntu Gheorghe, Sighetu Marmăției, Reghin, Slobozia, Brăila etc. Se poate lesne vedea că este vorba de o activitate intensă publicistică, reflectînd munca de cercetare științifică a muzeelor de etnografie. Muzeele întretin

viața științifică etnografică prin organizarea de frecvente sesiuni de comunicări în care prezintă rezultatele muncii curente specialiști din muzee dar și din institutele de cercetare.

13. Muzeele au fost și sînt încă rezervorul principal de cadre științifice al etnografiei românești, în sinul lor formîndu-se de două generații încoace specialiștii din acest domeniu. Pentru că, după cum s-a putut observa din scurta trecere în revistă a existenței în timp a etnografiei românești, aceasta reprezintă, la ora actuală, un unicat european în sensul că este singura școală națională de etnografie care ființează și înregistrează succese apreciabile fără să aibă învățămînt etnografic. Ultima și unica, dealtfel, catedră de acest fel, a dispărut în anii 1940, anume cea de la Cluj, al cărei titular, Romulus Vuia, venit la București, a funcționat ca șef al secției de etnografie de la fostul Institut de etnografie și folclor (azi ICED). Vagi cursuri de etnografie s-au ținut, cu intermitență, nesistematic, pe lângă diferite catedre (istorie, arheologie, geografie, arhitectură, arte plastice, muzeografie), cîte 2—3 ore săptămînal, ca materie secundară și de opțiune, la București, Cluj și Iași. Situația aceasta, a dus pe de o parte, la componența atît de eterogenă ca specializare a etnografilor români de astăzi, recrutați sau, mai bine-zis, veniți, din domeniile conexe înrudite, firește, ale istoriei, filologiei, geografiei, istoriei și teoriei artei, filozofiei, sociologiei, iar pe de altă parte, la o anume fragmentare și ultra „specializare” pe sectoare înguste (specialist în păstorit, specialist în costum, specialist în mobilier etc.), ceea ce nu este rău în fond, dacă n-ar fi împiedicat procesele de generalizare și de teoretizare pe ansamblul domeniilor și pe ansamblul disciplinei ca atare. Această tendință de fărîmîtare a preocupărilor etnografice, implicînd și o abordare descriptivistă a fenomenelor, este dublată de orientarea precumpănitoare către aspectele culturii materiale, explicabilă probabil prin preocuparea muzeelor a căror sarcină este colectarea și conservarea „obiectelor”, situație dealtfel paralelă cu cea din domeniul folclorului unde accentul principal, decenii de-a rîndul, chiar și în cele apropiate nouă (anii 50, 60, 70 ai secolului nostru), s-a pus tot pe colecționarea „pieselor” folclorice literare sau muzicale. De-abia în anii din urmă, și se poate spune că în cadrul activității desfășurate pentru atlas, această orientare a început să se schimbe, apărînd centre de interes noi în domeniul culturii spirituale, în special al obiceiurilor și al mitologiei. Dar fărîmîțarea pe subiecte foarte limitate dăinuie încă, și din lipsa de generalizare și teoretizare, trebuie poate văzut un efect al absenței învățămîntului universitar de specialitate.

14. „Etnografia fără universitate”, românească, este poate și o consecință a desfășurării generale a culturii și științei românești moderne, în sensul că fiecare mare epocă din ultima sută de ani a pus accentul, în ce privește prioritatea acordată uneia sau alteia dintre științele social-umaniste, pe acea știință de care se simțea mai mult nevoia sau care era socotită a răspunde mai bine imperativelor naționale și politice ale vremii. Întreg secolul al XIX-lea românesc a fost dominat, în această ordine de idei, de istorie și de filologie, în acord cu întreaga orientare europeană, dar și cu necesitatea afirmării românilor ca popor și a României ca stat suveran și independent. După Unirea cea Mare din 1918, toate eforturile au fost îndreptate spre consolidarea noului stat românesc, ceea ce a implicat iarăși aprofundarea problemelor istorice, precum și

spre modernizarea structurilor noului stat, ceea ce nu se putea face fără cunoașterea realității sociale românești, lucru pe care s-a străduit, în mare măsură cu succes, s-o facă sociologia. În sfârșit, după cel de-al doilea război mondial, marile sarcini legate de transformarea revoluționară a societății românești a dus la evidenta prioritate a problemelor economice puse de construirea socialismului. De fiecare dată s-a socotit, sau măcar nici nu s-a remarcat, nevoia unei științe etnografice, lăsată să se dezvolte oarecum spontan. Dar poate că această situație este și marea șansă a etnografiei românești de azi, anume aceea de a rămâne deschisă aporiturilor unor științe sociale înrudite, de a realiza o convergență interdisciplinară i-am spune „naturală”, prin afluirea specialiștilor din diverse domenii, realizând astfel o continuă îmbogățire a viziunii de ansamblu și o adâncire, în același timp, a specializării în cadrul acestei viziuni. Încet, încet se va putea observa că etnografia este veriga absolut necesară, unind eforturile istoricilor și ale filologilor, pentru rezolvarea marilor probleme ale etnogenezei poporului român și a continuității sale în marele spațiu carpato-pontic-danubian, etnografia aducând argumente pe care nici istoria și nici filologia nu le pot furniza. Etnografia va putea să-și aducă marile său aport specific în rezolvarea problemelor contemporane legate de procesul de sistematizare și urbanizare, ca urmare a industrializării țării, probleme reflectate acut atât în realitatea materială a remodelării satelor și orașelor românești cât și în realitatea spirituală a noii „arte populare” așa cum se reflectă sau cum ar trebui să se reflecte în Festivalul Național „Cântarea României”. Sînt zeci și zeci de probleme în societatea românească contemporană care pot fi îndreptate spre o rezolvare fericită și în care aportul etnografiei nu a fost valorificat sau a fost pur și simplu ignorat. Etnografia este o știință vie, activă, implicată în viața cea de toate zilele și nu o nostalgică aplecare spre arhaism. Ea este capabilă să descopere rădăcinile poporului și ale culturii românești, dar și în același timp să îndrepte eforturile spre un viitor plauzibil sau cel puțin realist sau în termenii ușor sofisticată spre care autorul a dovedit din totdeauna propensiune: „Etnologia prognostilozei va putea să fie la înălțimea entităților și mesajul etnologiei anastilozei”¹⁴.

15. Cele mai recente documente de partid și de stat oferă un generos cîmp de afirmare noului în toate domeniile cercetării și pun, în același timp, în evidență sarcinile prioritare precum și cerințele unei societăți socialiste în dezvoltare. „Programul-Directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981-1990 — și direcțiile principale pînă în anul 2000” recomandă cercetării „să adîncească în continuare — pe baza materialismului dialectic și istoric — studiile privind evoluția străvechilor civilizații care s-au succedat pe aceste meleaguri, acordînd o atenție prioritară procesului de etnogeneză a poporului român și factorilor interni și externi care au influențat dezvoltarea sa de-a lungul secolelor. Cercetarea trebuie să pună puternic în evidență continuitatea poporului român... Totodată, cercetarea trebuie să pună puternic în lumină bogatele noastre tradiții și să înfățișeze în lumina adevărului științific, locul și rolul românilor în dezvoltarea istorică în această parte

¹⁴ R. Vulcănescu, *Etnologia anastilozei și etnologia prognostilozei*, comunicare ținută la Comisia de antropologie și etnologie, 1973.

a Europei, contribuția lor la cauza generală a progresului și civilizației". Or, documentele, datele, informațiile folclorice, obiectele etnografice, corect interpretate etnologic, pot fi dovezi și argumente de neprețuit pentru lungi perioade istorice din trecutul nostru lipsit de documente scrise, în privința procesului de formare ca și a continuității și unității istorice și culturale a poporului român. La fel, studii comparative asupra aspectelor etnografice și folclorice ale Europei de sud-est vor putea duce la afirmarea clară a contribuției originale a poporului român, inclusiv a ramurilor sale de la sudul Dunării și din restul peninsulei Balcanice, la configurarea culturii și civilizației din această parte a continentului, după cum studii comparative general-europene vor pune în lumină caracterele particulare ale culturii românești în ansamblul celei europene și, în primul rînd, în contextul mării familii a popoarelor romanice.

16. Ce înseamnă „mîine” pentru etnologia românească? Practic, trebuie să însemne realizarea în condiții optime a marilor corpusuri documentare: Colecția Națională de Folclor Literar și Muzical, Atlasul Etnografic al României, Bibliografia Generală a Folclorului și Etnografiei din România, lucrări ce se află în planul de lucru al Institutului de cercetări etnologice și dialectologice de pe lângă Consiliul Culturii și Educației Socialiste. Vor trebui continuate culegerile de materiale folclorice și etnografice din toate zonele etnografice ale țării spre a înlesni realizarea monografiilor etnografice zonale. Sarcina prioritară a perioadei de pînă în 1990 este elaborarea Tratatului de Etnologie în mai multe volume, pe temeiul uriașei experiențe acumulate cu prilejul elaborării Atlasului Etnografic al României.